

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی برای برون‌رفت از بحران

داوود حسین پور

دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی (ره)

dhp748@gmail.com

حمید رضا محمدی سیاهبومی

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی (ره) (نویسنده مسئول)

hmohammadi81@yahoo.com

سیاست‌های اقتصاد مقاومتی برای توسعه اقتصادی کشور از راهکارهایی مانند خنثی‌سازی و دور زدن تحریم‌ها، عدم وابستگی به نفت و... استفاده می‌کند که در کنار آن، کوچک‌سازی و توانمندسازی دولت نیز از سایر راهکارهای آن می‌باشد. با توجه به اینکه از اولین روزهای انقلاب اسلامی دشمنان این نظام مقدس هر روز به گونه‌ای موجب کارشکنی و نقصان در راستای پیشبرد و به ثمر نشاندن اهداف آن شده‌اند، در این پژوهش نیز متناسب با نیاز روز (اقتصاد مقاومتی، تولید و اشتغال) و مشکلات اقتصادی، تحقیقی پیرامون سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، برای مقابله با تحریم‌ها و مشکلات اقتصادی، با هدف ایجاد راهکارها و سیاست‌های کارآمد صورت پذیرفته و به مصداق‌هایی مانند اقتصاد الگو، اقتصاد موازی، اقتصاد دفاعی و اقتصاد ترمیمی نیز اشاره شده است.

طبقه‌بندی JEL: I31, J53, L10.

واژه‌های کلیدی: اقتصاد مقاومتی، تحریم، سیاست‌های عمومی.

۱. مقدمه

برای تبیین و فهم اقتصاد مقاومتی و لزوم آن لازم است با چند مقدمه به مسئله ورود پیدا کرد. اولین نکته، این که مفهوم مقاوم بودن یک مفهوم طیفی، و مفهومی مطلق و دارای اندازه‌ای مشخص نیست. دیگر اینکه اقتصاد مقاومتی قبل از دین و نقل، یک مفهوم عقلی است. شاهد این مدعا یک اصل عقلی است که در هر جای دنیا اصل بر استحکام، مقاومت و قوام است. با نگاهی به سایر اقتصادهای دنیا نیز متوجه خواهیم شد که تمام آنها همواره سعی در مقاوم‌سازی بافت‌ها و ساختارهای خویش داشته‌اند و این امر با تکامل دانش، همواره در مسیر خود رو به پیشرفت بوده است. بدین معنا که جهت‌گیری تمام تئوری‌های جدید، نیل به این هدف، یعنی قوام و مقاوم‌سازی است. به این مفهوم، استفاده از تجربیات سایر کشورها برای مقاوم‌سازی بافت‌های اقتصادی کشور لازم می‌نماید (سمیعی‌نسب و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۶).

مقام معظم رهبری نیز در جلسه تبیین سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی چنین فرمودند: «تکیه بر ظرفیت‌های داخلی به معنای چشم بستن از امکانات کشورهای دیگر نیست، بلکه نظام اسلامی در کنار اتکا به داشته‌های داخلی، از امکانات کشورهای دیگر نیز استفاده حداکثری خواهد کرد» (برگرفته از سایت رهبر معظم انقلاب، بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی در تاریخ ۹۲/۱۲/۲۰، کد خبر ۲۵۷۹۵).

اقتصاد مقاومتی مفهومی جدید در ادبیات اقتصادی جهان است که از سوی رهبر معظم انقلاب طرح گردید. این مفهوم با جهت‌گیری مقاومتی خود برای عبور از سیاست‌های خصمانه دشمنان و پیگیری پیشرفت‌های دانشی، با استفاده از قابلیت‌های کارآفرینی و تمرکززدایی از فعالیت‌های دولتی طرح گردیده است (محمدی مقدم و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۸).

فضای «اقتصاد مقاومتی» طراحی و مدل‌سازی ویژه‌ای از شرایط و سازوکارهای اقتصادی است که مبتنی بر آن، فضای اقتصاد کشور بر اساس فرض وجود حداکثر تحریم‌ها و فشارها، به صورت فعال طراحی می‌شود. در واقع «اقتصاد مقاومتی» بنیانی نظری و عملی برای مدل‌سازی گونه ویژه‌ای

از اقتصاد است که فعالانه خود را برای مواجهه با تحریم‌ها، بیش از پیش آماده ساخته است. در یک چنین فضایی، تحریم‌های اقتصادی نه تهدید، بلکه فرصت ویژه‌ای هستند که زیر فشار آنها می‌توان سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را با قدرت و اجماع ملی همراه و پیاده‌سازی آنها را تسریع کرد (تراب‌زاده جهرمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۴).

این تحقیق به دنبال دستیابی به سیاست‌های اصلی و کارآمد اقتصاد مقاومتی بوده و درصدد است تا با شناسایی چنین سیاست‌هایی، راه برون‌رفت از بحران را تسهیل نماید. همچنین این سیاست‌ها باید دارای اثربخشی جهت دستیابی به اهداف موردنظر بوده و در عمل بتوانند آثار و پیامدهای خود را نمایان سازند، که در ادامه به تبیین بیشتر آنها خواهیم پرداخت.

۲. بیان مسئله

اهمیت اقتصاد مقاومتی از آن جا ناشی می‌شود که تلاش دشمنان انقلاب اسلامی برای متوقف کردن روند پیشرفت انقلاب در سال‌های اخیر بیش از هر زمان دیگری بر عرصه اقتصاد تمرکز یافته است. این در حالی است که وضعیت فعلی اقتصادی کشور با اقتصاد مقاومتی فاصله نسبتاً زیادی دارد. شاهد بر این ادعا، در بخش مصرف خانوار، وجود اسراف و تبذیر در بازار مصرف، حاکمیت فرهنگ مصرف‌گرایی، تمایل به ترجیح مصرف کالای خارجی، بر کالاهای تولید داخلی است. در بخش پس‌انداز، به جای استفاده از پس‌اندازها در سرمایه‌گذاری در بخش تولید و ایجاد اشتغال، پس‌اندازها نیز صرف خرید کالاهای بادوام، که در واقع یک نوع کنز مازاد درآمد در قالب خرید کالاهای بادوام است صورت گرفته، و یا وارد بازار سفته‌بازی می‌شود (اصغری، ۱۳۹۳، ۸۱-۸۲).

اتخاذ سیاست‌های پولی و ارزی غیرمتناسب و ناهماهنگ با سایر اجزای راهبرد اقتصاد مقاومتی از این محور پاشنه آشیلی می‌سازد که دستاوردها و نتایج مثبت گفتمان را به کلی تحت شعاع خود قرار دهد (جعفری و آهنگری، ۱۳۹۱: ۸).

از این رو «تدوین برنامه‌های همساز با راهبرد اتخاذ شده در حوزه پولی و ارزی از ضروری‌ترین اقداماتی است که باید هر چه سریع‌تر صورت گیرد. همان‌گونه که پیش‌تر عنوان

شد، تأمین به موقع و کم هزینه منابع مالی برای واحدهای تولیدی همواره یک ضرورت غیرقابل خدشه است، خصوصاً حال که با وجود شرایط تحریم اتکای بیشتر به تولیدکنندگان داخلی، نقش و اهمیت این بخش مورد توجه قرار گرفته است» (نوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۱).

در این زمینه رهبر معظم انقلاب با تأکید بر برنامه‌ریزی از همه مسئولان می‌خواهد از سیاست‌های اقتصادی متناسب، برای اقتصاد مقاومتی استفاده شود «حرکت بر اساس برنامه، یکی از کارهای اساسی است. تصمیم‌های خلق‌الساعه و تغییر مقررات، جزو ضربه‌هایی است که به اقتصاد مقاومتی وارد می‌شود و به مقاومت ملت ضربه می‌زند. این راه دولت محترم، هم مجلس محترم باید توجه داشته باشند؛ نگذارند سیاست‌های اقتصادی کشور در هر زمانی دچار تغییرهای بی‌مورد شود» (برگرفته از سایت رهبر معظم انقلاب، بیانات در دیدار با کارگزاران نظام ۹۱/۰۵/۰۳، قابلیت دستیابی در تاریخ ۹۵/۰۹/۱۲، کد خبر ۲۰۵۳۴).

اقتصاد مقاومتی خود به تنهایی یک برنامه منسجم و همه‌جانبه با ویژگی‌هایی که به آنها اشاره رفت و در ادامه نیز به توضیح بیشتر آن خواهیم پرداخت برای رهایی کامل از وابستگی دولت جمهوری اسلامی ایران به نفت قابل اتخاذ است. اما اتخاذ صرف برنامه‌ای اقتصادی بدون عزم لازم و روحیه بالای مدیران، نمی‌تواند قابل تحقق باشد. با توجه به آنچه گفته شد، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی علاوه بر اینکه در زمان مناسب طرح و تبیین شده و در نهایت پس از تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام به تأیید رهبری انقلاب اسلامی رسید و توسط ایشان ابلاغ شد، نیاز به نوعی برنامه مدیریتی خاص داشت که آن هم توسط رهبر انقلاب اسلامی در اول فروردین ۱۳۹۳ مورد اشاره و تبیین قرار گرفت (سیف، ۱۳۹۱: ۵).

از ویژگی‌های اساسی مدیریت اقتصادی موفق، داشتن الگوست. در ایران، مسئله فقدان الگوی مشخص برای مدیریت اوضاع اقتصادی، به ویژه در برخورد با شرایط چالش و بحران، به سادگی قابل درک است. در وضعیت حاضر که با چالش مهم تحریم همه‌جانبه غرب مواجه هستیم، با وجود همه تلاش‌های غیرقابل انکار انجام شده برای مواجهه با اقدامات دشمنان، فقدان الگویی

راهبردی برای مدیریت اقتصادی احساس می‌شود تا بسیاری از مسائل را از چالش خارج کند یا چالش‌ها فرصت اثرگذاری منفی بر اهداف را پیدا نکنند.

آنچه به روشنی در واقعیت اقتصاد ایران دیده می‌شود آن است که سیاست‌های اقتصادی پولی، مالی، ارزی، بانکی، اشتغال و تولید بدون ارتباط منسجم و تعریف شده و بعضاً به صورتی کاملاً اقتضایی و موردی، آن هم پس از گسترش دامنه چالش‌ها، به کار بسته می‌شوند و از آنجا که ارتباط سیستمی مشخصی میان آنها برقرار نیست، در بسیاری موارد یکدیگر را خنثی می‌کنند و در مجموع کارایی لازم را ندارند.

نتیجه اجرای این سیاست‌های انفعالی از قبل معلوم و کاملاً متفاوت با شرایط مورد انتظاری است که با به کارگیری الگوی مشخص در مدیریت کلان اقتصادی، فعالیت واحدهای اقتصادی در سطح خرد و میانی هماهنگ می‌شود و متغیرهای کلان اقتصادی در راستای مقاصد مربوط تنظیم و همه پتانسیل‌ها برای اهداف نهایی پیشرفت و عدالت به کار گرفته می‌شوند. در حال حاضر با اینکه مقام معظم رهبری اوضاع کنونی را به «گردنه‌ای که از آن عبور خواهیم کرد» تشبیه فرمودند، اما نسبت به داشتن اقتصاد مقاومتی تأکید و اصرار دارند. این مسئله نشان می‌دهد که مدیریت اقتصادی باید سنجیده عمل کند و به ویژه چالش تحریم را به عنوان واقعیتی جدی که در تمام سال‌های پس از انقلاب وجود داشته است، در برنامه‌ریزی اقتصادی وارد سازد (سیف، ۱۳۹۱: ۶).

امسال از سوی مقام معظم رهبری به نام «اقتصاد مقاومتی، تولید و اشتغال» نام‌گذاری شد. باید اذعان داشت تولید و اشتغال در اقتصاد مقاومتی به شرطی حاصل می‌شود که نقش و مسؤولیت‌های بارز مجلس، دولت و مردم را شناسایی و رصد کنیم.

اصولاً و از دیدگاه راهبردی، دو روش در اقتصاد کشورها برای اقدام و عمل وجود دارند: ۱. قانون‌گذاری و راهبری مجلس، ۲. سیاست‌گذاری و مدیریت دولت. البته راه سومی هم وجود دارد که در کشورمان تا حد زیادی از آن محروم هستیم، که عبارت است از «مدیریت و راهبری و توسعه اقتصاد به دست و همت مردم». ولی ساختار اقتصادی ما محدودیت‌های جدی برای تحرک

و تلاش، خوشبینی و سرمایه‌گذاری و نوآوری و بهره‌وری مردمی ایجاد کرده است. البته این موردی است که خود نیاز به اقدام و عمل قانون‌گذار و اقدام و عمل سیاست‌گذار دارد، اگرچه به این اقدام و عمل خیلی نمی‌توان خوشبین بود.

در سال جاری نیز رهبری با اشاره به سوابق اظهارات خود در سال‌های قبل، خلأ ناشی از عدم اقدام در مسایل اقتصادی و همچنین نظریه اقتصاد مقاومتی خود را به صورت توأمان مطرح نمودند و خواستار حرکت جدی در زمینه تحقق اقتصاد مقاومتی شدند (برگرفته از سایت رهبر معظم انقلاب، بیانات در جمع زائران حرم مطهر رضوی ۹۵/۰۱/۰۱، قابلیت دستیابی در تاریخ ۹۵/۰۹/۱۲، کد خبر ۳۲۶۹۵)

۳. ادبیات و پیشینه پژوهش

۳-۱. اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی گفتمان و الگویی اقتصادی مدیریتی است که ضمن مقاوم‌سازی اقتصاد ملی در برابر تهدیدات و توان تحریم شکنی، با رویکرد عقب‌راندن نظام سلطه، پیشرو، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا و برون‌گرا است (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۴).

برخلاف تصور برخی که اقتصاد مقاومتی را شبیه اقتصاد ریاضتی می‌دانند، این حفظ روند رو به رشد اقتصادی کشور است که دائم به دنبال فرصت‌های درونی و بیرونی است. به عبارت دیگر در اقتصاد مقاومتی هم روند رو به جلوی اقتصاد کشور، هم کاهش آسیب‌پذیری کشور در تمامی حوزه‌ها مد نظر است (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۴).

مهم‌ترین ویژگی اصلی اقتصاد مقاومتی، تداوم رشد اقتصادی در شرایط فشارهای بیرونی است و به بیان مقام معظم رهبری، اقتصاد مقاومتی: «یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی

کشور باشد^۱ در چند سال اخیر و با شدت یافتن تحریم‌های یک جانبه و غیرانسانی غرب علیه جمهوری اسلامی ایران با هدف متوقف کردن برنامه‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران، واژه جدید «اقتصاد مقاومتی» به ادبیات اقتصادی کشور اضافه و به فراخور حال و روز اقتصاد کشورمان مورد بحث قرار گرفته است.

معلمی، سید مهدی (۱۳۹۰)، معتقد است: اقتصاد مقاومتی یک الگوی اسلامی است که کیفیت تعامل و ارتباط اقتصادی با کشورهای خارجی را تعیین می‌کند، به گونه‌ای که از سویی ناظر به اوضاع داخلی کشور و پوشش نقاط ضعف است و از سوی دیگر با اتکاء به نقاط قوت اقتصاد داخلی، حقوق پایمال شده ملت را از کشورهای متجاوز استیفا می‌کند.

موسوی، سید علی (۱۳۹۴) می‌گوید: اقتصاد مقاومتی یعنی تشخیص حوزه‌های فشار در شرایط کنونی تحریم، و در پی آن تلاش برای کنترل و بی‌اثر کردن، و در شرایط آرمانی تبدیل چنین فشارهایی به فرصت، که به طور قطع باور و مشارکت همگانی و اعمال مدیریت‌های عقلایی و مدبرانه پیش شرط و الزام چنین موضوعی است.

جامی، علیرضا؛ ایمانی مقدم، حمیدرضا و تنها، مجتبی (۱۳۹۴)، بر این باورند که: اقتصاد مقاومتی سیستمی است که درصدد است با محوریت توسعه منابع انسانی، انضباط و قانونمندی، رشد و پایداری اقتصادی را برقرار سازد. هدف اصلی اقتصاد مقاومتی استفاده از توان داخلی و مقاومت در مقابل تحریم اقتصادی با ایجاد کمترین بحران است. همان‌طور که در متن سیاست‌های ابلاغ شده توسط مقام معظم رهبری نیز تأکید شده است، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا و با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله کشور تدوین گردیده‌اند (عسگری، ۱۳۹۴: ۱).

۳-۲. بحران

به باور «روزنتال» بحران عمدتاً از جنس فقدان و نیستی؛ برنامه‌ریزی نشده، زمان‌بندی نشده، غیرمترقبه و تقریباً غیرقابل کنترل است. «مازور» بحران را تغییر بسیار سریع در محدوده اندکی از زمان می‌داند. در فرهنگ وبستر، بحران نقطه عطفی در سیر هر چیزی، زمان، مرحله یا رویدادی تعیین کننده و حساس است (تشکری، ۱۳۹۰: ۴، به نقل از روزنتال و مازور).

«واینر و کان» در یک نگرش جامع، تعاریف زیر را از بحران به دست داده اند (تاجیک،

۱۳۸۴: ۵۵):

- ایجاد فوریت زمانی.

- وجود تهدید جدی نسبت به اهداف.

- شرایطی که ایجاد نااطمینانی می‌کند.

- موقعیتی که واکنش فوری شرکت کنندگان را طلب کند.

- حالتی که همراه با افزایش فشارها و فوریت برای عمل به وجود می‌آورد.

- نقطه چرخش در رویدادها و کنش‌ها که پیامدهای غیرمنتظره‌ای حاصل می‌کند.

حسینی (۱۳۸۵)، با بررسی و تحلیل دو رویکرد سیستمی و تصمیم‌گیری در تعریف بحران معتقد است هیچ یک از دو رویکرد فوق‌الذکر به تنهایی، قادر نیستند تعریف قابل قبولی ارائه کنند و برای دستیابی به تعریفی قانع‌کننده باید عناصری از هر دو رویکرد را به کار گرفت. او با استفاده از تعریف ترکیبی روزنتال و همکارانش تعریف اصلاح شده از بحران را پیشنهاد کرده‌است. به باور او (حسینی): بحران یعنی تهدیدی جدی نسبت به ساخت‌های زیربنایی و یا ارزش‌ها و هنجارهای اساسی یک سیستم، که مورد ادراک ذی‌نفعان بوده و تحت فشار زمانی و محدودیت گزینه‌ها، در شرایط عدم قطعیت شدید، و احساس کاهش کنترل، اتخاذ تصمیمات حیاتی، دقیق و پرهزینه‌ای را الزامی می‌سازد (حسینی: ۴۷، ۱۳۸۵).

۳-۳. جایگاه تولید و صادرات محصولات دانش بنیان در اقتصاد مقاومتی

بخش بزرگی از اقتصاد مقاومتی، تولید و صادرات محصولات دانش بنیان می‌باشد که در ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری، این موضوع تحت مسائلی همچون پیشسازی اقتصاد دانش بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور، ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور، افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش بنیان در منطقه، مورد اهتمام ویژه قرار گرفت که حکایت از اهمیت این موضوع در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی دارد.

منظور از تولید و صادرات دانش بنیان عبارتست از: اقتصادی که به طور مستقیم مبتنی بر تولید، توزیع و استفاده از دانش و اطلاعات باشد (OECD، ۲۰۰۵).

در اینگونه اقتصادها، دانش و به تبع آن اطلاعات، فناوری و یادگیری، عامل رشد و بهره‌وری است. این مفهوم به سرعت میان سیاست‌گذاران جای خود را باز کرد و کشورهای زیادی برنامه‌های خود را برای ورود به این اقتصاد (اقتصاد دانش بنیان) معرفی کردند. بانک جهانی نیز قرن بیست و یکم را اقتصاد مبتنی بر دانش نامیده است و آن را دارای چهار محور می‌داند:

- سیستم نهادی و اقتصادی که مشوق استفاده مؤثر از دانش و رشد کارآفرینی است.
- جمعیت دانش آموخته، خلاق و ماهر.
- زیرساخت اطلاعاتی و ارتباطی به خوبی توسعه یافته.
- یک نظام ملی نوآوری مؤثر که رابطه دینامیکی با جهان علم و فناوری و جهان کسب و کار داشته باشد (سمیعی‌نسب و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۸).

فرآیند تولید، تأثیر پذیری زیادی از سطح دانش پایگی اقتصاد دارد. با پیشرفت دانش، اقتصادهای دانش پایه با شدت بیشتری به تولید، توزیع و کاربرد دانش وابسته بوده و تولید و اشتغال در صنایع با فناوری بالا، به سرعت رشد کرده است (رمضان‌پور و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰).

همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد که اتکاء به دانایی و دانش توأم با بهره‌وری در عمل و کار خردمندان، از طریق پویایی، خلاقیت و ترویج نوآوری در تمام واحدهای صنعتی، اداری و

خدماتی می‌تواند زمینه لازم را برای تحقق اقتصاد مقاومتی در شرایط تحریم فراهم سازد (رمضان‌پور و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۱).

با توجه به اینکه تحریم‌های اقتصادی در چند سال گذشته، علیه کشور ما اعمال شده است راهبرد «اقتصاد مقاومتی» سرلوحه فعالیت‌های کشور قرار گرفت تا ضمن رهایی از «اقتصاد مبتنی بر ذخایر طبیعی»، «اقتصاد دانش‌بنیان» و «تولید ثروت بر مبنای فکر و اندیشه ایرانی» پایه‌ریزی شود و دستاوردهای حاصل از آن سرلوحه عمل قرار گیرد (دفتر معاونت علمی_ فناوری ریاست جمهوری، ۱۳۹۱: ۱۰۴).

بر این اساس، اقتصاد دانش‌بنیان تنها به تعداد محدودی صنایع مبتنی بر فناوری بسیار پیشرفته وابسته نیست، بلکه در این نوع اقتصاد تمامی فعالیت‌های اقتصادی به شکلی بر دانش متکی است. حتی فعالیت‌هایی نظیر معدن و کشاورزی که اقتصاد سنتی خوانده می‌شوند. همچنین دانش مورد نیاز برای ساختن اقتصاد دانش‌بنیان تنها از نوع فناوری محض نیست و دانش فرهنگی، اجتماعی و مدیریتی را نیز دربرمی‌گیرد (سمیعی‌نسب و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۸).

۳-۴. اقتصاد مقاومتی و صادرات غیرنفتی

به طور کلی یکی از مهم‌ترین مشکلات کشورهای در حال توسعه و جهان سوم، تک‌محصولی بودن و وابستگی اقتصاد آنها به صدور مواد خام و اولیه است که آثاری منفی در ساختار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و حتی فرهنگی برجای گذاشته است. از آنجایی که بخش بزرگی از درآمدهای ارزی این کشورها فقط با صدور یک یا چند قلم مواد خام و اولیه به دست می‌آید، در برابر ناملایمات و فشارهای خارجی ساختاری بسیار ضعیف و شکننده (حداقل در بلندمدت) دارند. بدیهی است در چنین شرایطی هرگونه نوسان غیرعادی که در قیمت این کالا یا کالاهای محدودی که منابع اصلی درآمد این کشورها را تشکیل می‌دهد به وجود آید، آثار پدیده‌ای بر ساختار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و حتی فرهنگی آنها برجای خواهد گذاشت.

براساس تحقیقاتی که به تازگی کنفرانس توسعه و تجارت سازمان ملل (آنکتاد)^۱ انجام داده‌است؛ طی سال‌های (۱۹۸۱-۱۹۸۰) شاخص قیمت مواد خام اولیه، یعنی منبع اصلی درآمد کشورهای جهان سوم، به طور چشمگیری کاهش یافت و این مسئله تعدادی از آنها را ناگزیر به بازنگری در ساختار اقتصادی خود کرد تا تنوعی در صادرات خود به وجود آورند. برای نمونه، می‌توان به کشور مالزی اشاره کرد که تا ۱۵ سال پیش منابع درآمدی محدودی داشت و بخش اصلی نیازهای خود را فقط از طریق صدور نفت خام، قلع و کائوچو تأمین می‌کرد اما الهام گرفتن از موفقیت‌های اقتصادی-تجاری کشورهایی مانند سنگاپور، تایوان، کره، هنگ‌کنگ و حتی تایلند، به ویژه در زمینه توسعه صادرات، این کشور را نیز به تنظیم سیاست بلندمدت توسعه صنعتی و تنوع بخشیدن به منابع درآمد ارزی خود ترغیب کرد؛ به گونه‌ای که کشور مالزی موفق شد طی یک دوره هفت ساله ارزش صادرات غیرنفتی خود را از ۲۵ میلیارد دلار در سال ۱۹۸۹ به حدود ۷۴ میلیارد ریال در سال ۱۹۹۵ میلادی افزایش دهد. موفقیت‌های اقتصادی این کشورها طی دو دهه اخیر به خوبی ثابت کرد که رشد و توسعه صادرات را باید یکی از مهم‌ترین نیروهای محرکه توسعه اقتصادی هر کشور و کلید رهایی از بسیاری از وابستگی‌ها دانست.

طی دو دهه اخیر اتخاذ سیاست برون‌نگر و توسعه صادرات به ویژه در دسته‌ای از کشورهای جنوب شرقی آسیا نظیر کره جنوبی، تایلند، اندونزی، اهمیت صادرات را به عنوان یک منبع مهم تأمین ارز و موتور رشد اقتصادی آشکار کرد. معجزه کشورهای جنوب شرقی آسیا می‌تواند به عنوان سیاست‌های مهم برای برنامه‌ریزی رشد اقتصادی سایر کشورها محسوب شود، اما ترکیب کالاهای صادراتی از اهمیت دیگری برخوردار است. به اعتقاد کارشناسان مسائل اقتصادی، اتکا به درآمدهای حاصل از صدور نفت خام، از چند دهه پیش مانع از آن شده که مسئولان برنامه‌ریز، برای ایجاد تنوع درآمد ارزی و توسعه صادرات کشور به نحو اساسی چاره‌اندیشی کنند (محنت

فر و خاکپور، ۱۳۹۴: صص ۹۲-۹۳). که در جدول و نمودارها میزان صادرات نفتی و غیرنفتی، همچنین صادرات کل و سرانه نفتی و غیرنفتی به تفصیل نشان داده شده است.

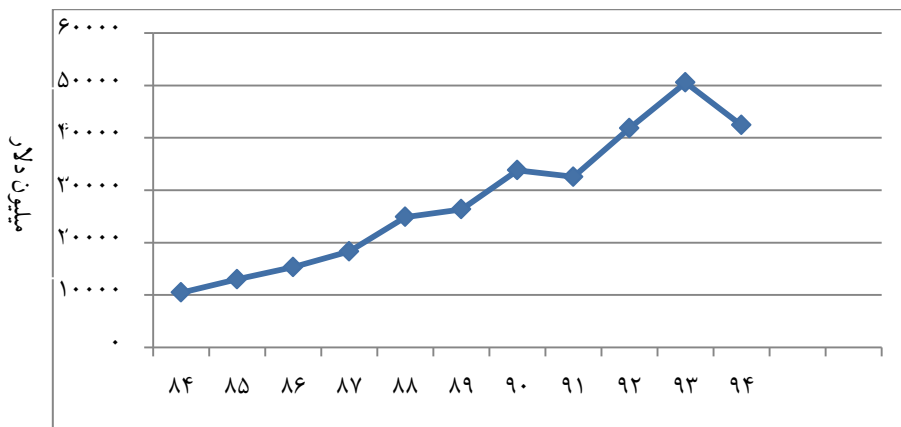
۳-۵. رابطه توسعه صادرات و اقتصاد مقاومتی

بی تردید، دستیابی به توسعه اقتصادی نیازمند برخورداری از نظام اقتصادی و تولیدی برون‌گراست؛ به این مفهوم که ضمن رفع نیاز داخلی، توسعه صادرات به عنوان یکی از سیاست‌های اصلی اقتصاد مقاومتی، و همچنین به عنوان هدفی راهبردی باید پیگیری شود. با توجه به تحولات عظیم اقتصادی و گسترش صادرات، جایگاه ویژه توسعه صادرات در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها و مشارکت فعالانه آن در افزایش تولید ملی و در نهایت درآمد سرانه بیش از پیش احساس می‌شود.

به دلیل وجود عوامل درونی و بیرونی مؤثر، هنوز صادرات کشور ایران نتوانسته است جایگاه واقعی خود را پیدا نماید. بنابراین شناخت دلایل موفقیت‌های سایر کشورها در امر صادرات و استفاده از تجربیات آنها برای رفع موانع رشد و توسعه بازرگانی خارجی کشور یک ضرورت است. در این راستا چشم‌انداز بیست ساله نیز یکی از مهمترین راهبردهای بلندمدت نظام جمهوری اسلامی ایران است، که بایستی در تهیه، تدوین و تصویب این سیاست‌ها (توسعه صادرات، اصلاح الگوی مصرف و...) مورد توجه قرار گیرد (بحری، ۱۳۹۵: ۱).

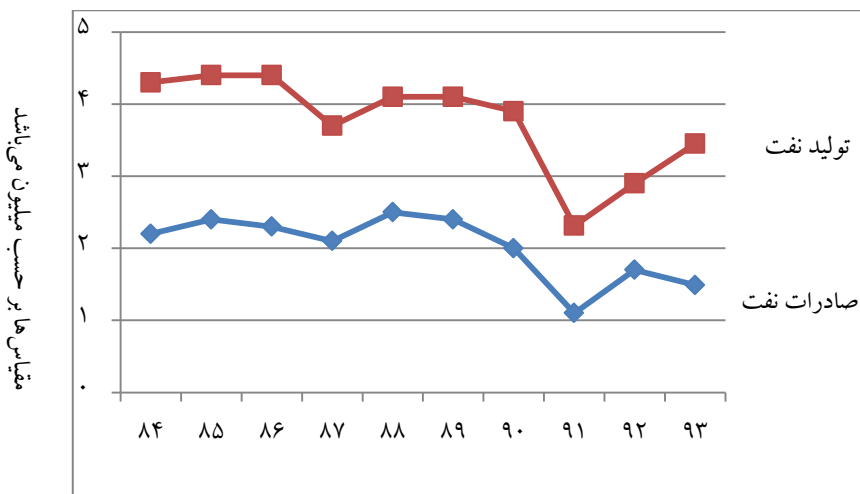
همچنین از زمانی که اقتصاد مقاومتی راهکار اصلی تحول، در نظام اقتصادی - سیاسی ایران شد، توسعه همه‌جانبه صادرات از ابزارهای اجرایی مهم این سیاست مورد توجه قرار گرفت. با توجه به تأکید مقام معظم رهبری به اقدام و عمل در عرصه اقتصاد مقاومتی در سال جاری و ۹ سال باقی‌مانده به سال ۱۴۰۴ (زمان باقی‌مانده تا چشم‌انداز ۲۰ساله)، نقشه راه اقتصادی کشور مشخص است که لزوم توجه وافر به توسعه صادرات از ملزومات حرکات اقتصادی کشور می‌باشد. در مطالب فوق‌الذکر، نشان دادیم که اقتصاد مقاومتی به دنبال توسعه صادرات محصولات خود (داخل کشور) و عدم وابستگی به نفت بوده، که یکی از سیاست‌های اصلی اقتصاد مقاومتی توسعه

صادرات با نگاهی بلندمدت می‌باشد و باید بیش از پیش مورد توجه مردم و نهادهای دولتی قرار گیرد.

نمودار ۱. صادرات غیر نفتی ایران طی سال‌های ۸۴-۹۴

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی، سالنامه آماری ایران و گزارش توسعه صادرات

نمودار ۲. تولید و صادرات نفتی ایران طی سال‌های (۹۳-۱۳۸۴)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی، سالنامه آماری ایران و گزارش توسعه صادرات.

همان طور که در نمودارهای ۱ و ۲ نشان داده شده است، تا سال‌های ۸۸ و ۸۹ با توجه به نبود تحریم‌ها تولید و صادرات نفت روند یکنواخت و ثابتی را دنبال می‌کنند، که البته مقداری افت و خیز در سال‌های گذشته نیز وجود داشته و می‌توان به دلایلی همچون بی‌ثباتی بازار جهانی، تغییرات قیمت دلار و... اشاره کرد، اما با توجه به اوج گرفتن تحریم‌ها و وارد شدن تکانه‌های شدید به اقتصاد ایران در برهه زمانی حاضر، لزوم توجه به صادرات غیرنفتی و سایر سیاست‌ها در دستور کار مسئولان و مدیران اجرایی کشور مدنظر قرار گرفت.

جدول ۱. صادرات و واردات کل و تراز تجاری طی سال‌های (۹۳-۸۴)

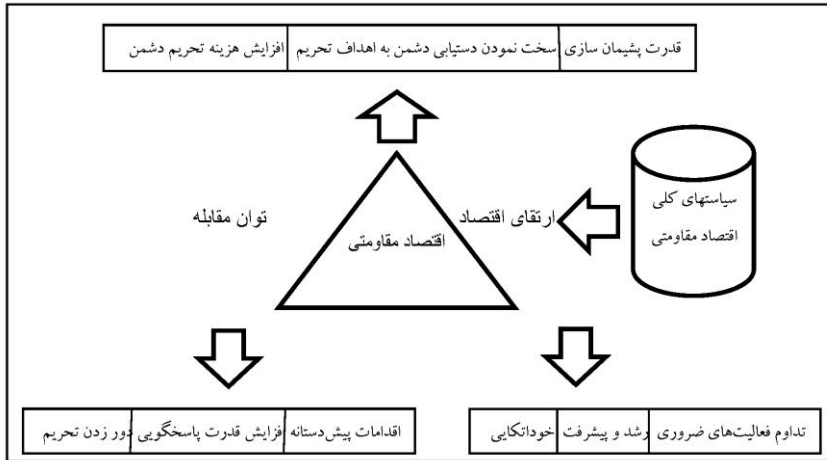
سال	صادرات (میلیون دلار)	واردات (میلیون دلار)	تراز تجاری (میلیون دلار)	تغییر تراز تجاری (میلیون دلار)
۸۴	۱۰۴۷۴	۳۹۲۴۸	-۲۸۷۷۴	-
۸۵	۱۲۹۹۷	۴۱۷۲۳	-۲۸۷۲۶	۰
۸۶	۱۵۳۱۲	۴۸۴۳۹	-۳۳۱۲۷	-۱۵
۸۷	۱۸۳۳۴	۵۶۰۴۲	-۳۷۷۰۸	-۱۴
۸۸	۲۱۸۹۱	۵۵۲۸۷	-۳۳۳۹۶	۱۱
۸۹	۲۶۵۵۱	۶۴۴۵۰	-۳۷۸۹۹	-۱۳
۹۰	۴۳۹۷۵	۶۱۸۰۸	-۱۷۸۳۳	۵۳
۹۱	۴۱۴۴۸	۵۳۴۵۱	-۱۲۰۰۳	۳۳
۹۲	۴۱۶۲۸	۴۹۴۲۲	-۷۷۹۴	۳۵
۹۳	۴۹۷۴۴	۵۲۴۷۷	-۲۷۳۳	۶۵

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی، سالنامه آماری ایران و گزارش توسعه صادرات.

۳-۶. اقتصاد مقاومتی و خنثی‌سازی (دور زدن) تحریم‌ها

امروزه در مقابل فشار کشورهای بیگانه و تحریم اقتصادی دیگر جوامع، تقویت و حمایت از بنیان‌های اقتصادی کشور تحت عنوان اقتصاد مقاومتی مطرح می‌گردد. در واقع می‌توان اقتصاد مقاومتی را تبلور اقتصاد در مقابل تحریم‌ها و فشارهای خارجی و شکوفایی اقتصاد ملی تعریف نمود. عملی نمودن اقتصاد مقاومتی در جامعه تأثیر و نتایج مثبتی در عرصه اقتصادی به دنبال دارد که در نهایت رشد تولید داخلی و اقتصاد بومی را رقم می‌زند. از سوی دیگر این نوع اقتصاد با

خودکفایی و استقلال اقتصادی رابطه‌ای مستقیم دارد. مقاومت در برابر تحریم‌های کشورهای بیگانه می‌تواند جامعه را از وابستگی برهاند و خوداتکایی و استقلال اقتصادی را رقم زند.

شکل ۱. سیاست اقتصاد مقاومتی، برای خنثی‌سازی تحریم‌ها

مأخذ: (عزتی و همکاران، ۱۹:۱۳۹۴).

۳-۷. اقتصاد مقاومتی و فرهنگ‌سازی منزلت‌مصرف

در دنیای جدید کالاها و اشیاء، تنها برای مصارف ضروری مورد استفاده قرار نمی‌گیرند، بلکه با تأثیر پذیری از فرهنگ غربی به عنوان نماد و نشانه‌ای برای منزلت و شخصیت اجتماعی مورد توجه مصرف‌کننده قرار می‌گیرند. در جهان امروز مصرف به عنوان یک وسیله هویت‌ساز معرفی شده و مصرف‌کننده با مصرف و نمایش کالاهای تحت تملکش در صدد خلق و حفظ هویت خویش است. بی‌شک تبلیغات تجاری با هدف معرفی کالاها و خدمات از ضرورت‌های عصر حاضر به شمار می‌روند، اما متأسفانه این‌گونه از تبلیغات با بهره‌گیری از برخی شگردها و پاره‌ای از مضامین موجبات گسترش مصرف‌گرایی را در جامعه به وجود آورده‌اند.

در حرکت به سمت اقتصاد مقاومتی باید به روحیه جهادی توجه داشته باشیم، روحیه جهادی یعنی جهاد با مظاهر فریبنده ارزش‌های غربی و روی آوردن هر چه بیشتر به ارزش‌های اسلامی. از

آن جایی که نظام سرمایه‌داری کنونی غرب با توجه به حجم تولیدات انبوه و برای رهایی از دام بحران اقتصادی خود مدام در پی بازارهای مصرف برای فروش کالاهای خود است لازم می‌بیند که مردم جهان را به سمت الگوبرداری در مصرف به سبک غربی تشویق و حمایت کند. مقام معظم رهبری بحث اقتصاد مقاومتی را مطرح کردند تا مردم و دولت ایران ضمن ایجاد و حفظ ارزش‌هایی چون قناعت، زهد و ساده زیستن، سدی مقاوم در برابر حمله‌های غرب ایجاد کنند.

حمایت از تولیدات داخلی و قطع وابستگی به صادرات نفت از مهمترین عوامل در یک اقتصاد مقاومتی است ولی متأسفانه این باور در بخش‌هایی از جامعه وجود دارد که هر نوع کالای خارجی بهتر از کالای ایرانی است. این نگاه که به تولید ملی آسیب زیادی وارد می‌کند ریشه در بسیاری از رفتارها و باورهای نهادینه شده در بخش‌هایی از جامعه و برخی عملکردهای اشتباه خود ما دارد. رفتارها، باورها و عملکردهایی که کم و بیش به آن بی‌توجه بوده ایم. اقتصاد-مقاومتی بینش افراد را نسبت به عملکردهای آنها در مصرف مورد توجه قرار می‌دهد.

اما در راستای مقابله با تحریم‌ها باید گفت که اقتصاد مقاومتی بهترین راه مبارزه با تحریم‌هاست. در صورتی که کشور با تحریم‌های خصمانه غرب مواجه نمی‌شد، شاید کمتر ارزش علم و دانش و فناوری و تولیدات داخلی خودمان را می‌دانستیم. فروش نفت و دریافت کالاهایی که مشابه آن در کشور تولید می‌شد ضربه‌های سنگینی به اقتصاد کشور وارد کرده است، اما اکنون با توجه به نیروی کار فراوان، جوان و با دانش در بخش‌های مختلف تولیدی می‌توانیم چرخ صنعت را در ایران دوباره روشن کرده و علاوه بر در دست گرفتن بازار داخلی، بازارهای بین‌المللی را نیز در اختیار داشته باشیم.

با توجه به اینکه منابع عظیم طبیعی و زیرزمینی در ایران به طور گسترده پراکنده شده‌اند و اگر بدانیم پراکندگی در بخش معادن ایران یک موهبت الهی است، بر آن قدر می‌نهیم. تقریباً تمام مناطق ایران دارای معادنی هستند که در صورت استخراج بهینه از این منابع، علاوه بر این که می‌توانیم صادرات غیرنفتی را تا حد زیادی افزایش دهیم، بر اشتغال نیز تأثیر به‌سزایی دارد. با

عنایت به مطالب بالا برخی از اقدامات ضروری که برای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی باید مد نظر قرار گیرند، در جدول زیر تشریح می‌شود (صالحی و همکاران، ۱۳۹۱: صص ۴-۵).

جدول ۲. برخی اقدامات ضروری برای تحقق اهداف سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

۱	پالایش قوانین موجود و وضع قوانین جدید با توجه به سیات‌های کلی
۲	اقدامات رسانه‌ای برای تبدیل مسأله به یک گفتمان ملی
۳	اصلاح قوانین بانکی، مالیاتی، گمرکی و دیگر قوانین اقتصادی
۴	اقناع نیروی انسانی عامل نسبت سیاست‌های اقتصاد مقاومتی
۵	نظارت نهادهای عالی بر حسن انجام اقدامات دستگاه‌ها
۶	متناسب بودن لایحه بودجه با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی
۷	اصلاح سرفصل‌های دروس دانشگاهی با توجه به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

مأخذ: پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای، گفت و گو با دکتر لطف الله فروزنده

۳-۸. چهار مصداق اقتصاد مقاومتی

۳-۸-۱. اقتصاد موازی

تعریف اول از اقتصاد مقاومتی به مثابه «اقتصاد موازی» است. یعنی همان‌طور که انقلاب اسلامی با توجه به نیاز خود به نهاده‌هایی با روحیه و عملکرد انقلابی، اقدام به تأسیس نهادهایی مانند کمیته امداد، جهاد سازندگی، سپاه پاسداران و بنیاد مسکن نمود، امروز نیز باید برای تأمین اهداف انقلاب، این پروژه را ادامه داده و تکمیل کند، چرا که انقلاب اسلامی به اقتصاد مقاومتی و به نهاده‌سازی‌های مقاومتی در اقتصاد نیاز دارد که چه بسا ماهیتاً از عهده نهادهای رسمی اقتصادی برنمی‌آید. پس باید نهادهایی موازی برای این کار ویژه ایجاد کند؛ یعنی ما در کشورمان به «اقتصاد پریم» نیاز داریم.

۳-۸-۲. اقتصاد ترمیمی

تعریف دوم از اقتصاد مقاومتی، عبارت از اقتصادی است که در پی «مقاوم‌سازی»، «آسیب‌زدایی»، «خلل‌گیری» و «ترمیم» ساختارها و نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود اقتصادی است؛ یعنی اگر در رویکرد قبلی می‌گفتیم که فلان نهاد نمی‌تواند انتظارات ما را برآورده کند، در رویکرد جدید، به دنبال آن هستیم که با بازتعریف سیاست‌های نهادهای موجود، کاری کنیم که انتظارات ما را برآورده کنند.

۳-۸-۳. اقتصاد دفاعی

تعریف سوم از اقتصاد مقاومتی، متوجه «هجمه‌شناسی»، «آفندشناسی» و «پدافندشناسی» ما در برابر آن هجمه است؛ یعنی ما باید ابتدا بررسی کنیم که مخالفان ما حمله به اقتصاد ایران و اخلال در آن را چگونه و با چه ابزارهایی صورت می‌دهند. بنابراین، وقتی به اقتصاد مقاومتی دست یافتیم که ابزارها و شیوه‌های هجمه دشمن را پیشاپیش شناخته باشیم و بر اساس آن‌ها، استراتژی مقاومت خود را علیه آنان تدوین و اجرا کنیم. بدیهی است تا آفند دشمن شناخته نشود، مقاومت متناسب با آن نیز طراحی و اجرا نخواهد شد.

۳-۸-۴. اقتصاد الگو (سرمشق)

چهارمین تعریف نیز این است که اساساً اقتصاد مقاومتی یک رویکرد کوتاه‌مدت سلبی و اقدامی صرفاً پدافندی نیست. برخلاف سه تعریف قبلی که اقتصاد مقاومتی را یا پدافندی یا کوتاه‌مدت می‌دانستند، این رویکرد چشم‌اندازی کلان به اقتصاد جمهوری اسلامی ایران دارد و یک اقدام بلندمدت را شامل می‌شود. این تعریف هم که به نظر می‌رسد دور از دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب نیست، رویکردی ایجابی و دوراندیشانه دارد. در این رویکرد، ما در پی «اقتصاد ایده‌آلی» هستیم که هم اسلامی باشد و هم ما را به جایگاه اقتصاد اول منطقه برساند؛ اقتصادی که برای جهان اسلام، الهام‌بخش و کارآمد بوده، زمینه‌ساز تشکیل «تمدن بزرگ اسلامی» باشد. بدین معنا اساساً در پیشرفت الگوی اسلامی ایرانی، یکی از مؤلفه‌های مهم الگو، می‌باید متضمن مقاومت و تحقق آن باشد. در این

مقوله است که اقتصاد مقاومتی مشتمل بر کارآفرینی، ریسک‌پذیری و نوآوری می‌شود (پیغامی، ۱۳۹۳: صص ۴۷-۵۰).

در نتیجه دستیابی به تمدن اسلامی با تأمین اقتصاد به عنوان مقدمه و فرهنگ به عنوان جهت‌دهنده و همچنین غایت حرکت تمدنی، یک اصل اساسی است که نیازمند تأمین عناصری چون عزم ملی و مدیریت جهادی است. زیرا زمانی می‌توان موفقیت و تحقق اهدافی چون اقتصاد سالم و مستقل و شکوفا را در کنار فرهنگ اسلامی به دست آورد که ملت پس از جزم به حقانیت و درستی راه، در مقام عمل، عزم ارادی خود را به نمایش گذارند.

۳-۹. خاستگاه فرهنگ اقتصاد مقاومتی

مقام معظم رهبری در تبیین خاستگاه اقتصاد مقاومتی می‌فرماید: این اقتصاد، (اقتصاد مقاومتی) عدالت‌محور است؛ یعنی تنها به شاخص‌های اقتصاد سرمایه‌داری (مثل رشد ملی و تولید ناخالص ملی) اکتفا نمی‌کند؛ بحث این‌ها نیست که بگوییم رشد ملی این قدر زیاد شد، یا تولید ناخالص ملی این قدر زیاد شد؛ که در شاخص‌های جهانی و در اقتصاد سرمایه‌داری مشاهده می‌کنید. در حالی که تولید ناخالص ملی یک کشوری خیلی هم بالا می‌رود، اما کسانی هم در آن کشور از گرسنگی می‌میرند! این را ما قبول نداریم. بنابراین شاخص عدالت (عدالت اقتصادی و اجتماعی در جامعه) یکی از شاخص‌های مهم در خاستگاه فرهنگ اقتصاد مقاومتی است!^۱

---

۱. بیانات رهبری در جمع مردم و مسئولین ۹۳/۰۱/۰۱.

جدول ۳. الزامات اقتصاد مقاومتی

کوتاه‌مدت	بلندمدت و میان‌مدت
برنامه‌ها و امور اجرایی کشور	مربوط به اصلاح نظام اقتصادی کشور
حمایت از تولید ملی	تکیه بر مردم
مدیریت منابع ارزی	مقاوم بودن اقتصاد
مدیریت مصرف	اقتصاد دانش‌بنیان
استفاده حداکثر از زمان و منابع و امکانات	کاهش وابستگی به نفت
حرکت بر اساس برنامه	تبیین دانشگاهی و آکادمیک اقتصاد مقاومتی

مأخذ: (عسگری، ۱۳۹۴: ۳)

۴. روش تحقیق

بخش روش‌شناسی و طرح تحقیق بیانگر طرح‌ها و رویه‌هایی است که به منظور انجام پژوهش آن‌ها را طراحی کرده‌ایم. هدف بنیادین بخش روش‌شناسی تحقیق آگاه کردن دیگران از چگونگی و یا نحوه طراحی برای انجام پروژه پژوهشی است (مک‌ناب، ۲۰۰۸).^۱

پژوهش پیش‌رو از نگاه هدف «توصیفی» از نگاه نوع استفاده «توسعه‌ای» و از جنبه زمانی «مقطعی» به شمار می‌رود. این تحقیق بر مبنای روش توصیفی صورت پذیرفته است. تحقیق، حاصل جمع‌آوری نتایج کارهای علمی، محققانی است که مدت‌هایی بسیار وقت صرف پژوهش بر روی اقتصاد مقاومتی و سیاست‌های آن نموده‌اند. در این تحقیق به بررسی نتایج و ادبیات پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه اقتصاد مقاومتی پرداخته‌ایم و سعی کردیم، با تلخیص نتایج آنها در یک‌جا (با توجه به نتایج تحقیقات پیشین که مرتبط با پژوهش مورد نظر می‌باشند، در قسمت یافته‌ها در قالب جدولی ارائه خواهد شد) سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را که به شرح و تبیین هر یک از آنها پرداختیم، به طور جداگانه ارائه دهیم.^۲

1. McNabb

۲. این قسمت، حاصل گفتگو با جناب عقیل قربانی پاجی می‌باشد.

۴-۱. سؤالات پژوهش

پس از استخراج سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از منابع و تحقیقات گذشته و همچنین با توجه به توضیحات پیشینه پژوهش، در این مقاله به دنبال پاسخ‌گویی به یک سؤال اصلی و سه سؤال فرعی خواهیم بود، و براساس یافته‌های پژوهش، در ادامه به شرح و تبیین سؤالات و پاسخ‌های هریک از آنها خواهیم پرداخت.

۴-۱-۱. سؤال اصلی

کدام سیاست‌ها و یا سیاست‌گذاری‌های اقتصاد مقاومتی می‌تواند باعث برون‌رفت از بحران شود؟

۴-۱-۲. سؤالات فرعی

- سیاست‌های اقتصاد مقاومتی برای برون‌رفت از بحران، از چه ویژگی‌هایی باید برخوردار باشند تا به صورت مؤثر به اهداف خود نائل گردند؟
- در مسیر حرکت به سمت اقتصاد مقاومتی، این سیاست‌ها، چه چشم‌اندازی می‌توانند داشته باشند و جهت‌گیری راهبردی آنها، برای رسیدن به آن چشم‌انداز چگونه خواهد بود؟
- سیاست‌های موردنظر، با توجه به رسالت ویژه خود، چه تأثیرات و پیامدهایی بر جریان مقاومتی شدن اقتصاد کشور و خروج از بحران، بر جای خواهند گذاشت؟

۴-۲. یافته‌ها

جدول ۴. نتایج تحقیقات انجام شده

ردیف	نویسندگان (سال)	نتایج
۱	هزوائی و زبرکی حیدری (۱۳۹۳)	در این پژوهش تلاش شده است تا با ارائه تصویری از اقتصاد سیاسی ایران از دهه ۱۳۵۰ تاکنون، ضمن شناسایی مسائل و معضلات موجود آن به ارائه راهکاری برای تحول ساختاری ماهیت رانتیر اقتصاد سیاسی نایل آییم. که به نظر ما راهکار این تحول بنیادین در شرایط کنونی اتخاذ راهبرد اقتصاد مقاومتی با شرایط مذکور آن است. با اشاره به الزامات اقتصاد مقاومتی به عنوان نماد مدیریت جهادی، نشان دادیم که از این تهدید پیش آمده به شرط مدیریتی صحیح، همه‌جانبه و همدلانه و همکاری متقابل همه نیروها می‌توان به

ردیف	نویسندگان (سال)	نتایج
		مثابه فرصت و راهکاری برای تحول ساختار اقتصاد سیاسی کشور استفاده کرد.
۲	واعظی و فدائی (۱۳۹۴)	تنها راه پیشرفت علمی، وجود مدیریت راهبردی و توانمند است که بتواند چالش‌های موجود را حل کند. بدون شک این پازل مدیریتی از طریق دانشگاه‌ها باید تکمیل شود. دانشگاه در جامعه اسلامی آشنا با مفهوم اقتصاد مقاومتی، بسط‌دهنده و نظریه‌پرداز گفتمانی آن است. بنابراین، الگوی مدیریتی که در دانشگاه مورد استفاده قرار می‌گیرد، باید همخوان و همراه با دیگر الگوهای توسعه‌ای کشور باشد. از این رو، ضرورت دارد الگوی توسعه علمی کشور و مؤلفه‌هایی که برای مدیریت راهبردی حوزه علمی به کار می‌رود، شامل مؤلفه‌هایی مبتنی بر الگوی اقتصاد مقاومتی باشند.
۳	سیف (۱۳۹۱)	از جمله اشکالات اساسی مدیریت اقتصادی کشور نداشتن الگویی برای مدیریت اقتصاد در شرایط وجود چالش و بحران است. در شرایط حاضر که با مسئله مهم تحریم همه‌جانبه غرب مواجه هستیم، با وجود تلاش وافر مسئولان، متأسفانه بسیاری از مسائل به چالش تبدیل شده و چالش‌ها نیز فرصت اثرگذاری منفی بر اهداف را پیدا کرده‌اند. سیاست‌های اقتصادی نیز بدون الگویی از پیش تعیین شده به صورتی کاملاً اقتضایی و موردی به کار گرفته می‌شوند و در مجموع کارایی لازم را ندارند. با دقت در بیانات مقام معظم رهبری مؤلفه‌ها و محورهای اقتصاد مقاومتی قابل استخراج است. از نظر ایشان، اقتصاد مقاومتی موجب می‌شود در شرایط فشار روند رو به رشد اقتصادی (و شکوفایی) در کشور محفوظ بماند و آسیب‌پذیری آن کاهش پیدا کند. شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی نتایج مهمی خواهد داشت که در بیانات مقام معظم رهبری به آنها تصریح شده‌است. همچنین اقتصاد مقاومتی شرایط و الزاماتی دارد که استفاده از همه ظرفیت‌های دولتی و مردمی، تحول در شرایط اقتصاد از طریق اجرای سیاست‌های اصل ۴۴، توانمندسازی بخش خصوصی و کاهش وابستگی به نفت از جمله آنهاست.
۴	دوانی و رضائی (۱۳۹۳)	تأمین هزینه‌های عمومی کشور که عدالت اقتصادی را تأمین می‌کند (فقر را برطرف و فاصله‌های درآمدی را کم و رفاه عمومی را ارتقا بخشد)، امنیت و استقلال کشور را تضمین کند، توسعه و عمران و آبادی را تحقق بخشد بر عهده دولت اسلامی است و این امر برای تحقق اقتصاد مقاومتی هم لازم است، ولی تأمین این هزینه‌ها باید بر اساس معیارهای دینی مثل مصلحت عمومی، ارتقاء معنویت، محبت، اعتماد و... شکل گیرد. نگاهی به وضعیت هزینه‌کرد دولت در چهل سال اخیر نشان داده که اندازه دولت بسیار افزایش یافته و از همین رو اثربخشی فعالیت‌های عمومی به شدت کاهش یافته است، که از مؤلفه‌های اصلی

ردیف	نویسندگان (سال)	نتایج
		شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی در ایران بهبود وضعیت هزینه‌های دولت (کوچک‌سازی اندازه دولت) می‌باشد.
۵	تراب‌زاده جهرمی و همکاران (۱۳۹۲)	اقتصاد مقاومتی ماهیتاً اقتصادی مردمی است و نهادهای اقتصادی مردمی و سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند نقش بسیار پررنگ و تعیین‌کننده‌ای در آن داشته باشند. طراحی یک الگوی مشخص از شیوه زندگی متناسب با اقتصاد مقاومتی برای عموم مردم و به‌ویژه برای مدافعان انقلاب و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران امری ضروری است. در این زمینه ابتدا باید دولت را در سبک اداره امور و سپس مردم را به سبک زندگی متناسب با انقلاب تشویق و تأیید کرد تا بدین‌وسیله سبک زندگی متناسب با مقتضیات انقلاب را در جامعه گسترش دهیم.

مأخذ: نتایج تحقیق

با توجه به نتایج تحقیقات انجام شده، می‌توان اذعان داشت که اقتصاد مقاومتی با توجه به دید جامع‌نگر و بلندمدتی که دارد و همچنین با استفاده از سیاست‌های مطرح شده در قسمت‌های پیشین، قابلیت پاسخگویی به نیازهای کشور را دارا بوده و در این راستا باید با توجه به سیاست‌های مطرح شده و اتکا به مردم، پویایی خود را حفظ نموده و به مقابله با بحران‌ها و نابرابری‌های اعمال شده علیه جمهوری اسلامی ایران بپردازد.

لازم بذکر است که در سیاست‌های ۲۴ گانه اقتصاد مقاومتی بندهای ۸، ۱۰، ۱۵، ۱۸ و ۲۲ متناسب با سیاست‌های مطرح شده در این پژوهش می‌باشد که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد: بند ۸ «مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف کالاهای داخلی همراه با برنامه‌ریزی برای ارتقاء کیفیت و رقابت‌پذیری در تولید (فرهنگ‌سازی منزلت مصرف)»، بند ۱۰، ۱۵ و ۱۸ «حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و با خالص ارزآوری مثبت از طریق: تشویق سرمایه‌گذاری خارجی برای صادرات، استفاده از ساز و کار مبادلات تهاتری برای تسهیل مبادلات در صورت نیاز، ایجاد ثبات رویه و مقررات در مورد صادرات با هدف گسترش پایدار سهم ایران در بازارهای هدف، افزایش

سالانه سهم صندوق توسعه ملی از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز تا قطع وابستگی بودجه به نفت و بالا بردن صادرات برق، محصولات پتروشیمی و فرآورده های نفتی با تأکید بر برداشت صیانتی از منابع (توسعه صادرات در جهت تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی)» و در نهایت بند ۲۲ رصد برنامه‌های تحریم و افزایش هزینه برای دشمن (خنثی‌سازی (دور زدن) تحریم‌ها).

۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این مقاله سعی شد تا سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی که راهگشای مسائل کنونی کشور بوده مورد شناسایی و بازخوانی قرار گیرد؛ که در این راه از کتب، مقالات، کنفرانس‌ها، نظرات صاحب‌نظران و دیگر منابع روایی بهره‌برداری گردید و در نهایت سیاست‌های: صادرات غیرنفتی، خنثی‌سازی و دورزدن تحریم‌ها، تولید و صادرات محصولات دانش‌بنیان و فرهنگ‌سازی منزلت‌مصرف، به عنوان راهکارهای اصلی برای برون‌رفت از بحران معرفی گردیدند.

همچنین مصادیقی از اقتصاد مقاومتی مانند: اقتصاد دفاعی، اقتصاد موازی^۱، اقتصاد ترمیمی و اقتصاد الگو (سرمشق) مورد بحث و بررسی قرار گرفتند که متناسب با شرایط هر کدام از آنها دارای کارایی ویژه جهت مقابله با مشکلات، می‌باشد.

متأسفانه علی‌رغم تأکیدات رهبری، برگزاری کنفرانس‌ها و سایر کارهایی که سایر نهادها و دستگاه‌های اجرایی انجام داده‌اند، در عمل نتایج چندانی را برای رشد و بهبود اقتصاد مقاومتی شاهد نبوده‌ایم، شاید بتوان به نبود زیرساخت‌های کافی، کمبود امکانات، نبود منابع علمی و کار پژوهشی مناسب در رابطه با این مقوله اشاره نمود. همچنین با ظهور انقلاب اسلامی، شکل جدیدی از حکومت در دنیا پدیدار شد که بنای سازگاری با قطب قدرت استکبار^۲ را نداشته و به مبارزه با استکبار پرداخت. ظهور چنین حکومتی آن هم در منطقه خاورمیانه که از لحاظ اقتصادی و

1. Parallel

2. The Pole of Dictatorship Power

ژئوپلیتیکی^۱ دارای اهمیت بسیار زیاد است، باعث شد که نظام استکبار جهانی با تمام قوا به مبارزه با انقلاب برخیزد. با پایان یافتن جنگ و عدم پیروزی استکبار در زمینه‌های نظامی، تهاجمات به عرصه‌های دیگر کشیده شد. یکی از این عرصه‌ها که خصوصاً در سال‌های اخیر با تهاجمات گسترده همراه بوده است، عرصه اقتصادی است. اقتصاد مقاومتی نیز در رویارویی و تقابل با اقتصاد وابسته و مصرف‌کننده یک کشور قرار می‌گیرد که منفعل نیست و در مقابل اهداف اقتصادی سلطه، ایستادگی نموده؛ و سعی در تغییر ساختارهای اقتصادی موجود همراه با بومی‌سازی و جرح و تعدیل آنها بر اساس جهان بینی الهی دارد.

ادامه چنین روندی لازمه فاصله‌گیری از اقتصاد تک محصولی و مبتنی بر نفت بوده که در این راستا، همان‌طور که قبلاً نیز اشاره گردید، باید توجه به توسعه محصولات و خدمات دانش‌بنیان در دستور کار برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران قرار گیرد و با حمایتی که از آن به عمل می‌آورند راه جدیدی را در پیش پای اقتصاد ایران، برای برون‌رفت از بحران قرار دهند و رشد و شکوفایی آن را تسهیل نمایند، که جهت تحقق این اهداف پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

۱. حمایت ویژه و همه‌جانبه دولت، مردم و مسئولین، از تولید و صادرات محصولات دانش‌بنیان جهت کاهش وابستگی به مصرف منابع نفتی و منابع طبیعی تجدیدناپذیر.
۲. داشتن چشم‌انداز بلندمدت در ترکیب کالاهای صادراتی غیرنفتی، جهت عکس‌العمل سریع و فعال که از ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی می‌باشد.
۳. سیاست‌گذاری‌ها و جهت‌گیری‌های فرهنگی در راستای اصلاح الگوی مصرف، همراه با تشریح آثار سوء این پدیده قبیح (مصرف‌گرایی)، در بخش‌های دولتی، خصوصی و خانوارها.
۴. الهام گرفتن از موفقیت کشورها به ویژه در زمینه توسعه صادرات و تنظیم سیاست‌های توسعه صنعتی و تنوع بخشیدن به منابع درآمد ارزی.

همان طور که قبلاً نیز اشاره گردید، طی دو دهه اخیر اتخاذ سیاست برون‌نگر و توسعه صادرات به ویژه در دسته‌ای از کشورهای جنوب شرقی آسیا نظیر: کره جنوبی، تایلند و اندونزی، اهمیت صادرات را به عنوان یک منبع مهم تأمین ارز و موتور رشد اقتصادی آشکار کرد. راهبرد این کشورها می‌تواند به عنوان سیاست‌های مهم برای برنامه‌ریزی رشد اقتصادی برای سایر مناطق، از جمله کشور ما که به دنبال کاهش وابستگی به نفت می‌باشد (همراه با جرح و تعدیل و بومی‌سازی) مورد استفاده قرار گیرد، که در این بین ترکیب کالاهای صادراتی غیرنفتی از اهمیت دیگری برخوردار است.

در پایان نیز ذکر این نکته حائز اهمیت است که تنها وجود یک برنامه قوی، بدون پشتوانه عملی چاره‌ساز نبوده و می‌بایست در عمل کلیه اهداف و سیاست‌های از پیش مطرح شده اقتصاد مقاومتی، به مرحله اجرا برسند. همچنین در راستای تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، باید نسبت به گذشته توجه بیشتری به سازمان‌های مردم‌نهاد و دخالت عامه مردم در مسائل اقتصادی شود، چراکه اغلب علمای علم اقتصاد، دولت خوب را، دولتی می‌دانند که کوچک و کارآمد باشد. این کوچک شدن دولت در امور اقتصادی، به منزله نفوذ بیشتر مردم در اقتصاد بوده که به آسانی شکل نخواهد گرفت، و مقام معظم رهبری نیز به دخیل کردن مردم در امور اقتصادی اشاراتی داشته‌اند که این امر خود نشان‌دهنده حضور مؤثر مردمی، در اقتصاد است.

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ اسکندری ثانی محمد و صغری رمضان‌پور (۱۳۹۵)، "راهبرد تعدیل فقر با رویکرد اقتصاد مقاومتی، مطالعه موردی: شهر تهران"، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۴۴، صص ۲۴-۱.
- اصغری، محمود (۱۳۹۳)، "خانواده و نقش آن در اقتصاد مقاومتی"، فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی/اسلامی، سال بیستم، شماره سوم (پیاپی ۱۰۲)، صص ۹۵-۷۹.
- امام خامنه‌ای (مدظله العالی) (۱۳۹۲)، "سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی"، مجله: نامه اتاق بازرگانی، سال هشتاد و پنجم، شماره ۸۶.
- بحری، سجاد (۱۳۹۵)، "بررسی مقایسه‌ای تأثیر استراتژی تنوع بخشی محصول، همگام با نوسانات اقتصادی بر صادرات نفتی و غیرنفتی ایران"، منتشر شده در کنفرانس بین‌المللی مهندسی صنایع و مدیریت.
- پیغامی، عادل (۱۳۹۳)، درس گفتارهای اقتصاد مقاومتی، چاپ دوم، تهران: انتشارات بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۴)، مدیریت بحران، تهران: فرهنگ گفتمان.
- تراب‌زاده جهرمی، محمدصادق؛ سید علیرضا، سجادیه و مصطفی سمیعی نسب (۱۳۹۲)؛ "بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای"، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال دهم، شماره ۳۲، صص ۴۶-۳۱.
- تشکری، محمود (۱۳۹۰)، "ارتباطات در بحران"، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، سال ششم، شماره ۲، صص ۲۳۴-۲۹۷.
- جامی، علیرضا؛ ایمانی مقدم، حمیدرضا و مجتبی تنها (۱۳۹۴)، راهبردهای افق روشن با رویکردی بر اقتصاد مقاومتی، چاپ اول، مشهد: انتشارات سخن گستر.
- جعفری، انوش و مریم آهنگری (۱۳۹۱)، "استراتژی اقتصاد مقاومتی"، مجموعه مقالات همایش ملی بررسی و تبیین اقتصاد مقاومتی، دانشگاه گیلان.
- حسینی، حسین (۱۳۸۵)، "بحران چیست و چگونه تعریف می‌شود"، فصلنامه امنیت، شماره ۲۰.

- دفتر معاونت علمی فناوری ریاست جمهوری (۱۳۹۱)، راهبرد تولید دانش‌بنیان؛ جایگاه شرکت‌های دانش‌بنیان در اقتصاد مقاومتی.
- رضایی دوانی، مجید و مرتضی رضایی (۱۳۹۳)، "اقتصاد مقاومتی و صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور (بند ۱۶ سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی)"، فصلنامه اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره ۶، صص ۱۶۸-۱۳۵.
- رمضان‌پور، اسماعیل؛ ایاغ زهرا و مریم چهره (۱۳۹۱)، "بررسی نقش اقتصاد دانش‌بنیان و بهره‌وری در اقتصاد مقاومتی"، مجموعه مقالات همایش ملی بررسی و تبیین اقتصاد مقاومتی، دانشگاه گیلان.
- رهبر معظم انقلاب اسلامی (۱۳۹۱)، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با دانشجویان (۱۳۹۱/۵/۱۶).
- رهبر معظم انقلاب اسلامی (۱۳۹۳)، بیانات مقام معظم رهبری در حرم مطهر رضوی (۱۳۹۳/۱/۰۱).
- سمیعی‌نسب، مصطفی؛ سلیمانی یاسر و سعید عبدی (۱۳۹۵)، "مدل مفهومی مطلوب امنیت غذایی جمهوری اسلامی ایران در منظومه اقتصاد مقاومتی"، فصلنامه آفاق و امنیت، سال نهم، شماره سی‌ام، صص ۹۶-۶۵.
- سیف، اله مراد (۱۳۹۱)، "الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)"، فصلنامه آفاق و امنیت، سال پنجم، شماره ۱۶، صص ۲۲-۵.
- صالحی، معصومه؛ جباری مرزیه و عباد اله عباسی (۱۳۹۱)، "اقتصاد مقاومتی، ضرورت‌ها و مؤلفه‌ها"، همایش ملی فرهنگ سازی اصلاح رفتارهای اقتصادی در ایران امروز: (ضرورت‌ها و مؤلفه‌ها از دیدگاه مقام معظم رهبری)، ابرکوه، ایران، اسفند ۹۱.
- عزتی، مرتضی؛ احمدی، علی؛ انوری، قاسم و محمد رضا اصغری هرندی (۱۳۹۴)، "تأثیر اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در مقابله با تحریم‌های اقتصادی"، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۶۱، صص ۳۰-۵.
- عسگری، آرزو (۱۳۹۴)، "اقتصاد مقاومتی شرایط تحریم"، سومین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد در بابلسر، شرکت پژوهشی صنعتی طرود شمال.

- قرآن کریم، تصحیح و تنظیم: حسین فیض مشکینی، ترجمه سید مهدی الهی قمشه‌ای، قم، انتشارات الهادی.
- محمدی مقدم، یوسف؛ ذوالفقاری، حسین؛ علی‌پور، میثم و پریسا رسولیان (۱۳۹۲)، "بررسی رابطه اقتصاد مقاومتی، گرایش کارآفرینانه و مدیریت دانش"، فصلنامه مدیریت سازمان‌های دولتی، شماره دوم، صص ۱۲۰-۱۰۷.
- محنت‌فر، یوسف و حسین خاکپور (۱۳۹۴)، "ارزیابی میزان صادرات غیرنفتی و اثر آن بر رشد اقتصادی در ایران: یک تحلیل تجربی (۱۳۵۵-۱۳۸۳)"، مجله اقتصادی، سال پنجم، شماره ۵۱ و ۵۲.
- معلمی، سید مهدی (۱۳۹۰)، "مفهوم و اصول اقتصاد مقاومتی در آموزه‌های اقتصاد اسلامی"، فصلنامه معرفت اقتصادی، شماره ۴، بهار ۹۰.
- نوری، عباس؛ میرزاخان، حسن و مهدی شریعتی دهاقانی (۱۳۹۱)، "شناسایی و اولویت بندی مهمترین مؤلفه‌های سلامت اداری مؤثر در تحقق اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران به روش TOPSIS"، بصائر، سال بیست و نهم، شماره ۳۲۳.
- نهج البلاغه، کنترل و تصحیح: دکتر سید محمد شفیعی، حجت الاسلام محیطی، حجت الاسلام حسینی کوهساری، ترجمه: مرحوم محمد دشتی (۱۳۹۴)، قم، انتشارات داریوش.
- واعظی سید کمال و محمد فدائی (۱۳۹۴)، "بررسی و تبیین مؤلفه‌های مدیریت راهبردی دانشگاه اسلامی مبتنی بر الگوی اقتصاد مقاومتی"، فصلنامه مدیریت در دانشگاه اسلامی، صص ۵۸-۳۹، سال چهارم، شماره ۹.
- هزاوئی، سیدمرتضی و علی زیرکی حیدری (۱۳۹۳)، "اقتصاد مقاومتی؛ نماد مدیریت جهادی در اقتصاد سیاسی ایران"، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، صص ۲۶-۹، سال یازدهم، شماره ۳۷.
- بیانات در دیدار با کارگزاران نظام (۹۱/۰۵/۰۳)، برگرفته از سایت رهبر معظم انقلاب، قابلیت دستیابی در تاریخ ۹۵/۰۹/۱۲، کد خبر ۲۰۵۳۴.
<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20534>
- بیانات رهبری در جمع زائران حرم مطهر رضوی (۹۵/۰۱/۰۱)، برگرفته از سایت رهبر معظم انقلاب، قابلیت دستیابی در تاریخ ۹۵/۰۹/۱۲، کد خبر ۳۲۶۹۵.
<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=32695>

- بیانات مقام معظم رهبری در جلسه تبیین سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی (۹۲/۱۲/۲۰)، کد خبر ۲۵۷۹۵.

<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25795>

- موسوی، سید علی (۱۳۹۴)، سایت خبری برکت، قابلیت دستیابی در ۵ اردیبهشت ۹۵، کد خبر: ۱۸۲۲، کلید واژه اقتصاد مقاومتی.

<http://daneshgahnews.com/0fa17729idcontent.htm>

- **Mcnabb D.** (2008). *Research methods in public administration and nonprofit management: quantitative and qualitative approaches*, new york: business park drive.
- **OECD** (2005), *OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*, Paris: Organisation for Economic Co-Operation and Development.